



7 juni 2023

De eucharistische visie van Thomas van Aquino in zijn tijd en voor onze tijd

dr. Stefan Mangnus o.p.

Het atelier van juni was een ‘Gesamtkunstwerk’ met de vespers van Corpus Christi door Cantabo, een lezing in twee delen door Stefan Mangnus o.p. en hymnen van Thomas van Aquino in toonzettingen van Vincenzo Bellini en César Franck, door Inez Carsauw en Bart Rodyns.

Chris Van Vliet, educatief coördinator van het bisdom Antwerpen becommentarieerde nadien: “Een kwaliteitsvolle en inspirerende Corpus Christi – avond: een prachtige locatie, een warm en gastvrij onthaal, diepgang, een sfeer van amicale verbondenheid, een vleugje ontwapenende humor, een krachtige vesperliturgie, sterke muzikale intermezzi, verzorgde food en beverage.....hartverwarmend dat er zo’n vitale plek is in Antwerpen.”

Thomas van Aquino is vooral bekend als scholastiek theoloog en filosoof. Hij domineerde als doctor angelicus de theologie en de kerk tot diep in de 19de eeuw. Hij schreef monumentale systeemtheologie in twee grote werken. Daarnaast schreef hij eucharistische hymnen waarin zijn minder bekende dichterlijke kwaliteiten stralen. Daarin schemert zijn mystiek door in de mijmeringen over de nabije maar ongenaakbare God en in de vragen die hij naar God stelt. Op het einde van zijn leven kon hij zijn monumentale werk Summa theologica niet beëindigen, zodanig onder de indruk was hij van de onuitspreekbaarheid van God. Hij wilde niet meer spreken en schrijven en stierf het jaar daarop in contemplatie en gebed.

In opdracht van Urbanus IV schreef hij het H. Officie voor Corpus Christi, een feest dat deze paus meenam uit Luik, waar hij voordien vicaris van de kathedraal was. Thomas leefde in de tijd van de zogenaamde 'derde eucharistische crisis' over de werkelijke aanwezigheid in de eucharistie. Het volstond niet meer deze als een geestelijke werkelijke aanwezigheid in de biddende gemeenschap te verstaan, in de geest van Mattheüs die Jezus Christus laat zeggen: "Waar twee of meer in mijn naam aanwezig zijn, ben ik in hun midden". De monstrans met de hostie als corporele materiële werkelijke aanwezigheid ontstond in die tijd. Met de transsubstantiatie, die veel later kerkelijke leer maar nooit dogma werd, probeerde Thomas aan de hand van Aristoteles aan te tonen hoe de substantie van iets (de hostie) kan veranderen (door de consecratie) zonder dat de uiterlijke verschijningsvorm verandert. Thomas werd en wordt verweten een materialist te zijn. Hij stelde een einde aan een puur geestelijke geloofsopvatting.

Het is voor Stefan Mangnus zeer belangrijk om Thomas in zijn tijd te begrijpen. De tijdgeest veranderde fundamenteel in de 14de eeuw. Nooit geziene economische en demografische groei en globale handel, opkomende macht van de steden, de burgerij en een nieuwe intellectuele elite haalde de middeleeuwse wereld grondig door elkaar. Door het contact met de Arabische cultuur die de kennis van de Griekse filosofen bewaard had, verspreidde het wereldbeeld van Aristoteles zich.

In tegenstelling tot het wereldbeeld van Plato was de aardse werkelijkheid geen povere schaduw van hemelse werkelijkheden, maar had, zoals de mens, een volwaardige autonomie. Het belang van het materiële en het fysische kwam plots centraal te staan en bracht de heersende theologie in problemen. Albertus Magnus had Aristoteles reeds grondig bestudeerd.

Thomas studeerde bij Albertus Magnus, aan het Studium Generale in Keulen en ook bij hem aan de Sorbonne in Parijs. Later zou Thomas het Studium Generale in Napels leiden. Het is door Albertus dat Thomas de overheersende figuur in de laatmiddeleeuwse filosofie en theologie is geworden. Na de dood van Thomas verdedigde Albert zijn leerling en vriend tegen vijanden, een coalitie van franciscanen, andere dominicanen, de aartsbisschop van Canterbury, ook een dominicaan,

allen onder de leiding van de aartsbisschop van Parijs, Stéphane Tempier, opdrachthouder van Paus Johannes XXI.

Tal van leidende theologen en kerkleiders waren kwaad, jaloers en beledigd door de snelle opmars van Thomas en zijn totaal nieuwe benadering van het geloof met behulp van de filosofie van Aristoteles. Enkelen hadden tijdens disputaties hun gezicht verloren, en waren uit op wraak, nu hij dood was en zich niet meer kon verdedigen.

De akte van beschuldiging was gericht tegen 219 filosofische thomistische stellingen, die de filosofie van Aristoteles introduceerden om met hulp van de rede het geloof te ondersteunen en 'geloofwaardiger' te maken. De beschuldigingen beoogden de oude platonische en augustijnse theologie van een puur geestelijk geloof te herstellen. Daarin was geen plaats voor de rede van de vernieuwers van zogenaamde rationalisten en materialisten, zoals Thomas van Aquino.

We hebben het mede te danken aan de moed van Albert om Thomas postuum vrij te pleiten, dat wij nu ongebonden kunnen filosoferen over geloof en rede in het Studium. Het geloof heeft de rede nodig, want zonder de ratio steken het fundamentalisme en de onverdraagzaamheid de kop op. Wat Thomas controversieel maakte was dat hij de tekenen van de nieuwe tijdgeest herkende en er een nieuw theologisch en filosofisch systeem voor ontwierp.

Dat raakte vele gevoelige snaren en beroerde diep gevestigde machten en interesses. Een meer dan duizendjarige traditie werd in vraag gesteld. Het magisterium van de kerk moest grondig herzien worden. Het is aan de voorzienigheid van paus Urbanus IV te danken dat dit waagstuk ondernomen werd. Zijn voorganger, Johannes XXI wilde Thomas nog laten veroordelen.

Het is belangrijk te wijzen op de latere ontwikkelingen van het neo-thomisme, dat krampachtig vasthield aan zijn ideeën tegen de nieuwe tijdgeest van industrialisering, wetenschappelijke en technologische ontwikkeling in de 19de en begin 20ste eeuw. Het neo-thomisme diende als instrument van het antimodernisme. Leidende dominicaanse theologen zoals Congar, Chenu en F  ret, maar ook jezuiten zoals de Lubac probeerden met een "nouvelle théologie" als derde weg tussen

modernisme en antimodernisme te vinden. Zij waren de wegbereiders van Vaticanum II. Theologische vernieuwing blijft een heikele aangelegenheid in de kerk, ook binnen de dominicaanse orde waar ook de nieuwe theologie bestreden werd.

Thomas zag de noodzaak van een nieuwe theologie, na bijna duizend jaar traditie en in het licht van een totaal nieuwe tijdgeest. Door het neothomisme wordt Thomas waargenomen als conservatief theoloog. Dat was hij geenszins in zijn tijd. Eerder een revolutionair!

Gilbert Lenssen

Literatuurverwijzingen kunnen opgevraagd worden op
studiumgenerale@outlook.be